

ડૉ. સામ પિત્રોડા (સત્યનારાયણ ગંગારામ પિત્રોડા)

તેમનો જન્મ તા. ૦૪-૦૫-૧૯૪૨ના રોજ ઓરિસ્સામાં તિતલાગઢમાં થયો. તેમની માતાના કુલ આઠ સંતાનોમાંના છઠ્ઠા સંતાન તરીકે જન્મેલા સામ ૧૯૬૫માં ઈલીનોઈસ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ટેકનોલોજીમાં ઇલેક્ટ્રિકલ એન્જિનિયરીંગ ભણવા માટે શિકાગો ગયા. સફળ ઉદ્યોગ સાહસિક તરીકે સ્થાયી થયા બાદ ઘણાં વર્ષો પછી તેઓ ભારત આવ્યા. દિલ્હીથી તેમણે તેમની પત્નીને ફોન કરવા પ્રયત્ન કર્યો પણ ફોન થઈ શક્યો નહીં ને તેમણે નક્કી કર્યું કે “આ પ્રોબ્લેમ હું સોલ્વ કરીશ.” એમના જ શબ્દોમાં કહીએ તો, “આઈ વીલ ફીક્સ ધીસ ઈસ્યુ”.

ને પછી તો તેમણે એક દાયકાથી પણ વધુ સમય ભારતમાં વિતાવ્યો અને ગામે-ગામ STD-PCOના બૂથ શરૂ થયાં. આખા દેશના લોકોને જોડ્યા. ભારતની ‘ટેલિફોન ક્રાંતિના જનક’ તરીકે ઓળખાતા ડૉ. સામ પિત્રોડાએ દેશમાં ‘માહિતી ઉદ્યોગ’નો પાયો નાખ્યો. તેમણે સેન્ટર ફોર ડેવલપમેન્ટ ઓફ ટેલિમેટ્રિક્સની શરૂઆત કરી અને વડા પ્રધાનના વિવિધ મિશનમાં ટેકનોલોજી સલાહકાર રહ્યા.

આમ તો ડૉ. સામની ઓળખ આપણને સહુને છે જ. મહાત્મા ગાંધી સાથે તેમનો વિશિષ્ટ નાતો રહ્યો છે. ડૉ. સામ પિત્રોડા જ્યારે આણંદના શારદામંદિરમાં અભ્યાસ કરતા હતા, ત્યારથી મહાત્મા ગાંધી તેમના પ્રેરણામૂર્તિ રહ્યા છે. તેમણે ભૌતિકશાસ્ત્રનો અભ્યાસ મહારાજા સયાજીરાવ યુનિવર્સિટી, વડોદરામાં કર્યો. ડૉ. સામ પિત્રોડા તેમની આત્મકથામાં લખે છે કે, “હું ગાંધીજી પ્રત્યે પૂજ્યભાવ રાખવાનું શીખ્યો હતો અને હવે હું આઈન્સ્ટાઈન પરત્વે પૂજ્યભાવ રાખવાનું શીખ્યો. એક વ્યક્તિએ તેમનાં કાર્યોથી વૈશ્વિક ઘટનાઓ પર પ્રભાવ પાડ્યો. બીજી વ્યક્તિએ માત્ર તેમના વિચારોથી આપણા બ્રહ્માંડનાં રહસ્યો ઉજાગર કર્યાં.” જ્યારે પણ તેઓ અમદાવાદની મુલાકાતે આવે છે ત્યારે સાબરમતી આશ્રમની પવિત્ર ભૂમિમાં પૂ. ગાંધીજીને નમન કરી થોડી ક્ષણો ધ્યાનમાં ગરકાવ થઈ જાય છે.

તેઓ જણાવે છે કે “આ બંને મહાન વ્યક્તિઓએ મને દિગ્મૂઢ કરી દીધો. ગાંધીજીએ મીઠા પર કરનો વિરોધ કરવા દાંડીફય કરી, ઉપવાસ કરીને તથા તેમના ઉચ્ચ નૈતિક બળના આધારે ઇતિહાસ બદલી નાંખ્યો. તો બીજી બાજુ આઈન્સ્ટાઈને કાગળ અને પેન્સિલ સાથે એક નવા જ વિજ્ઞાનની રચના કરી અને તે

પણ કોઈપણ સાધનો વિના, કોઈપણ સરંજામ વિના, કમ્પ્યુટર્સ વિના, કશું જ નહીં. તેમણે માત્ર તેની કલ્પના કરી અને પોતાની જાતને કહ્યું ‘આ વસ્તુ આ રીતે થાય છે, પેલી વસ્તુ તે રીતે થાય છે, તરંગ, ઊર્જા, વેગ.’ અદ્ભુત. તેમણે વિશ્વ અને માનવતાની સમગ્ર દિશા જ બદલી નાંખી. ગાંધીજી સત્ય, સરળતા, પ્રેમ, બલિદાન, ચરિત્ર અને મૂલ્યોની બાબતમાં મારા પ્રેરણામૂર્તિ હતા અને આઈન્સ્ટાઈન વૈજ્ઞાનિક વિચારસરણી, કલ્પના અને નવીનતા માટે મારા પ્રેરણામૂર્તિ બન્યા.”

વર્ષ ૨૦૦૫-૦૯ દરમિયાન તેમણે નોલેજ કમિશનની શરૂઆત કરી અને તેના ચેરમેનપદની જવાબદારી સંભાળી.

વર્ષ ૨૦૧૦માં તેમણે નેશનલ ઇનોવેશન ફાઉન્ડેશનની સ્થાપના કરી. તેમના નામે ૧૦૦થી વધુ પેટન્ટ થયેલી છે. ટેલિકોમ નેટવર્કનો શિક્ષણ, સ્વાસ્થ્ય અને રોજગારી સર્જવા માટે ઉપયોગ કરવા માટે તેમણે અનેક તાલીમવર્ગો કરાવ્યા છે અને વ્યાખ્યાનો આપ્યા છે.

અમેરિકા અને યુરોપમાં પણ અનેક ઉદ્યોગો સ્થાપનારા સામ પિત્રોડાએ સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘ (UN)માં ટેકનોલોજી બાબતના સલાહકાર તરીકેની સેવાઓ આપેલી છે. વર્ષ ૧૯૯૨માં તેમની આત્મકથા ‘સામ પિત્રોડા : એક જીવની’ પ્રકાશિત થઈ હતી – જે એ સમયની બેસ્ટસેલર હતી.

ટેલિકોમના શોધક, ઉદ્યોગ સાહસિક, નીતિ નિર્ધારક અને સ્વપ્નસેવી તરીકે વિખ્યાત સામ પોતાની માતાના જમાનાની પરંપરાગત રીતે ‘પ્રસૂતિ કરાવવાની અને દવા કરાવવાની પદ્ધતિ’ અંગે આશ્ચર્ય પ્રગટ કરે અને કહે છે ‘મારી માતાએ ઓરિસ્સાના અંતરિયાળ વિસ્તારમાં આઠ બાળકોને જન્મ આપ્યો એ બધા જ તંદુરસ્ત હતા અને તેમના માટે કોઈ મોટો મેડિકલખર્ચ આવ્યો ન હતો. એનો અર્થ એ જ ને કે એમણે કોઈ સાચી પદ્ધતિઓ અપનાવી હશે. એ શું હતું એ શહેરના ડોક્ટરોએ જાણવું જરૂરી છે.’

ભારતની ચિંતાજનક આરોગ્ય સ્થિતિને પહોંચી વળવા તેમણે એક ઇન્ટરડિસીપ્લીનરી ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ટ્રાન્સડિસીપ્લીનરી હેલ્થ સાયન્સ એન્ડ ટેકનોલોજીની સ્થાપના છેક ૧૯૯૦માં કરી હતી.

શિક્ષણના ભવિષ્ય અંગે અને ભવિષ્યના શિક્ષણ અંગે તેમનું આગવું ચિંતન છે.

“તમામ વિદ્યાશાખામાં નવાં પરિવર્તનો ઊભા અને આડા એક સાથે થઈ રહ્યાં છે અને દરેક વાત અંદરોઅંદર સંકળાયેલી છે. સ્પેશ્યલાઈઝેશનનું મહત્વ ચોક્કસ છે જ પણ એ એન્જિનિયર શું કામનો જેને અસરકારક રીતે પોતાની વાત લખતાં કે રજૂ કરતા આવડતું ના હોય ?

“પરવડી શકે, માપી શકાય, ચકાસી શકાય અને ટકી શકે તેવું શિક્ષણ આપવાથી જ દેશના આરોગ્ય અને અન્ય સંલગ્ન પ્રશ્નો ઉકલવાની શરૂઆત થશે.”

સામ પિત્રોડા આટલું કહ્યા બાદ પણ એ વાત ઉપર ભાર મૂકે છે કે “જો આપણે એક વિદ્યાર્થીમાંથી ‘સ્વયં શીખનાર’ (સ્વાધ્યાયી – સેલ્ફ લર્નર)ને તૈયાર કરી શકીશું તો બાકીનું આપ મેળે થઈ જશે.”